

POLARIZACIJSKI EFEKTI URBANIZACIJE ISTRE

MILAN VRESK

UDK 911.3:711(497.13)

Zavisno od stupnja društveno-ekonomskog razvoja i drugih faktora, urbanizacija se, kao historijska pojava, može tokom vremena manifestirati na više načina. U predindustrijskoj fazi u kojoj je agrarno iskorištavanje osnovna orijentacija društva, urbanizacija je slaba, a gradovi maleni. Veliku prekretnicu u dinamici razvoja gradova i urbanim strukturama donosi industrijalizacija, jer je industrija najznačajnija »gradotvorna« funkcija. Razvoj industrije pospješuje koncentraciju stanovništva, radnih mjesta, stanova i drugih funkcija u gradove, pošto je i industrijalizacija urbano-bazirana. Industrijski pogoni se mahom lociraju na mjestima koji ispunjavaju njihove lokacijske zahtjeve. To su uglavnom postojeća naselja, odnosno gradovi. Koncentraciju u centre rada prati ruralni egzodus s nizom negativnih posljedica na selu. Prostorni prerazmjestaj stanovništva i nejednaki ekonomski razvoj najdirektnije su posljedice ovakvog oblika urbanizacije.

U postindustrijskoj ili terciarnoj fazi urbanizacija poprima drukčija obilježja. Proces koncentracije se smanjuje u korist suburbanizacije, odnosno metropolitanizacije.

Naša zemlja nalazi se još uvijek u fazi razvoja koju karakterizira jaka polarizacija. Zadatak mog rada je taj da istakne neke polarizacijske efekte urbanizacije Istre, koji su uvjetovani prvenstveno razvojem industrije i turizma.

Istra spada među one naše krajeve koji u svojem razvoju pokazuju jaku tendenciju polarizacije. Najznačajniji efekti polarizacije ispoljavaju se u prerazmjestaju stanovništva, te koncentraciji radnih mjesta, stanova u pojedina naselja. Polarizacija ima svoje pozitivne i negativne posljedice. Ove posljednje su najuočljivije u nejednakom stupnju regionalnog razvoja.

S obzirom na prostornu dimenziju polarizacija se u Istri može zapaziti u dva oblika. Jedan oblik polarizacije vrši se u okviru općina, pri čemu su općinska središta polarizacijske jezgre. Drugi oblik je uvjetovan litoralizacijom, uočava se na relaciji unutrašnjost — obala.

Faktori koji potiču polarizaciju mogu se svrstati u dvije grupe: na opće i posebne. Prvu grupu čine opće prilike društveno-ekonomskog stanja i razvoja u okviru cijele zemlje. Ovdje se prvenstveno misli na dinamiku i osobine razvoja industrije, turizma, prometa, zatim na teritorijalno-političku organizaciju i sistem odlučivanja, itd. Posebni faktori su oni koji proizlaze iz pri-

lika kraja. To su, između ostalog, prirodna obilježja, mogućnost iskorištavanja, naslijeđena obilježja, geografski položaj, vrijednost pojedinih lokacija za pojedine funkcije itd.

Izvjesni polarizacijski odnosi u razvoju Istre imaju dugu tradiciju. Oni sežu već u antičko razdoblje, a povezani su s načinom i organizacijom agrarno-stočarskog iskorištavanja. Poznato je, da se Istra s obzirom na prirodno-geografska obilježja, s kojim je u velikoj mjeri bio povezan i način iskorištavanja, može diferencirati u tri zone: primorsku vapnenačku zaravan pretežno pokrivenu crljenicom, unutrašnju flišnu zonu, te višu vapnenačku zonu Učke i Čićarije. (Roglić, 1950). Već je u antičko doba težište naseljenosti bilo u malim gradovima, čija je ekonomska baza počivala na agrarnom iskorištavanju (Suić, 1976). Agrarno, odnosno agrarno-stočarsko iskorištavanje primorske, kao i unutrašnje Istre, te posjedovni odnosi i sistem organizacije iskorištavanja uvjetovali su specifične oblike naseljenosti. Nju su činili uglavnom dva tipa naselja: grupirana na povišenim zonama, tzv. akropolska naselja, sjedišta feudalnih posjeda, te zaseoci od nekoliko kuća u kojima je živjelo stanovništvo koje je obrađivalo zemlju.

Sigurno je da su oblici naseljenosti iz prošlosti u specifičnim prirodno-geografskim uvjetima ostavili traga u postojećoj strukturi naseljenosti i pospješili polarizacijske efekte.

Istra spada među naše krajeve s najjačom disperzijom naseljenosti. Godine 1981. Istra je imala 695 naselja, što je 10,4 % svih naselja Hrvatske. Prevladavaju mala naselja. Na naselja do 100 stanovnika otpada 55,7, a do 300 stanovnika čak 86,9 % svih naselja Istre (tab. 1). U općinama Poreč i Buzet na mala naselja otpada preko 80 % svih naselja općine. Mnoga ova mala naselja imaju patronimička imena, što ukazuje na njihov postanak. No, pitanje velike disperzije naseljenosti Istre zahtijeva posebnu studiju.

Populacijski razvoj Istre uvjetuje promjene u strukturi naseljenosti. Zbog pada broja stanovnika većine naselja povećava se broj malih naselja. Istra je primjer kraja u kojem je došlo do djelomičnog, pa i potpunog napuštanja naselja. To se posebno odnosi na neka naselja Čićarije. Akropolska naselja unutrašnje Istre također su doživjela istu sudbinu. Njihovu depopulaciju pospješio je u novim uvjetima i njihov topografski položaj, zbog čega je kod nekih težište razvoja premješteno u podgrađa.

Tab. 1. Veličina naselja Istre po općinama 1981. godine (u %)

Općina	Ukupno	do 100	101—300	301—1 000	1 000—5 000	5 000—10 000	10 000 i više
Buje	100	40,4	40,4	12,8	6,4	—	—
Buzet	100	80,4	17,4	1,1	1,1	—	—
Labin	100	45,8	40,4	10,6	2,1	1,1	—
Opatija	100	26,7	41,7	26,7	3,2	1,7	—
Pazin	100	21,1	53,3	24,1	1,5	—	—
Poreč	100	82,0	14,0	2,8	0,6	0,6	—
Pula	100	45,2	35,7	10,7	7,2	—	1,2
Rovinj	100	51,7	39,7	6,9	—	—	1,7
Istra	100	55,7	31,2	9,9	2,5	0,4	0,3

Težište koncentracije stanovništva Istre čini, dakle, jedan manji broj naselja. U ovom radu izdvojeno je 14 centara, koji su jezgre polarizacijskog razvoja. Ovi centri izdvojeni su na osnovi funkcije rada, broja stanovnika te dinamike porasta zaposlenih i ukupnog stanovništva (tab. 2). Težište izdvajanja stavljeno je na funkciju rada mjerenu ukupnim brojem zaposlenih (granica 500 zaposlenih 1981).

Mreža centara s više od 500 zaposlenih (sl. 1) izrazito je nepravilna. Većina spomenutih centara nalazi se na obali. Pored toga na obali su tri najjača centra rada među kojima je i Pula u kojoj radi 35 % svih zaposlenih, a stanuje 25,7 % ukupnog stanovništva Istre.

Navedeni nepravilni razmještaj centara Istre razumljiv je s obzirom na vrijednost i značenje njezinih dijelova. Većina centara na obali ima

Tab. 2. Značajniji centri Istre prema broju zaposlenih i ukupnog stanovništva

Centar	Broj stanovnika 1981.	Broj zaposlenih 1981.	Dnevni imigranti broj	%	Indeks broja zaposlenih 1981/71.	Indeks broja stanovnika 1981/71.
1. Pula	56 299	28 524	5 548	19,5	118	124
2. Rovinj	11 399	5 958	1 259	21,1	128	151
3. Opatija	9 531	5 461	3 111	57,0	106	139
4. Pazin	4 893	5 252	3 074	58,5	136	194
5. Poreč	6 627	5 193	2 473	47,6	153	189
6. Labin	8 727	5 180	2 500	48,3	120	132
7. Umag	6 225	2 848	1 263	44,6	138	142
8. Buje	2 855	2 023	919	45,4	145	244
9. Buzet	1 765	1 317	1 116	84,7	207	170
10. Matulji	3 381	1 092	730	66,9	144	120
11. Podpićan	488	1 016	861	84,8	113	—
12. Raša	2 139	899	670	74,5	98	82
13. Lovran	3 468	774	333	43,0	116	124
14. Novigrad	2 855	774	144	18,6	145	108

dugu tradiciju koja seže do antičkog razdoblja. Ova vrijednost je proizlazila iz mogućnosti agrarnog iskorištavanja okolice, ribarstva, trgovine, prometa te industrije i turizma. Turizam je danas glavna bazna funkcija većine centara na obali (Blažević, 1984).

Za razvoj centara u unutrašnjosti važno je više faktora. Labin, Raša i Podpićan osnovu svojeg razvoja imali su u eksploataciji ugljena. Pazin, Buzet i Buje razvijaju se na bazi svojih centralno-mjesnih funkcija, kojima se pridružila industrija. Za razvoj pojedinih centara i polarizacijske tendencije razvoja valja istaći funkcije političkog središta općina. To je u uvjetima postojeće komunalne organizacije i značenja općina u sistemu odlučivanja važna iz dva bitna razloga. Jedan je taj što se u općinski centar lociraju neophodne administrativne i druge centralno-mjesne funkcije. Drugi faktor vezan za pitanje lokacije industrije i drugih funkcija u općini, pri

čemu općinska središta su iz više razloga favorizirana.

Urbanizacija, koju karakterizira koncentracija stanovništva i radnih mjesta u veće centre, uvjetuje u Istri, kako je rečeno, polarizaciju koju možemo analizirati na razini cijele Istre i razini općina.

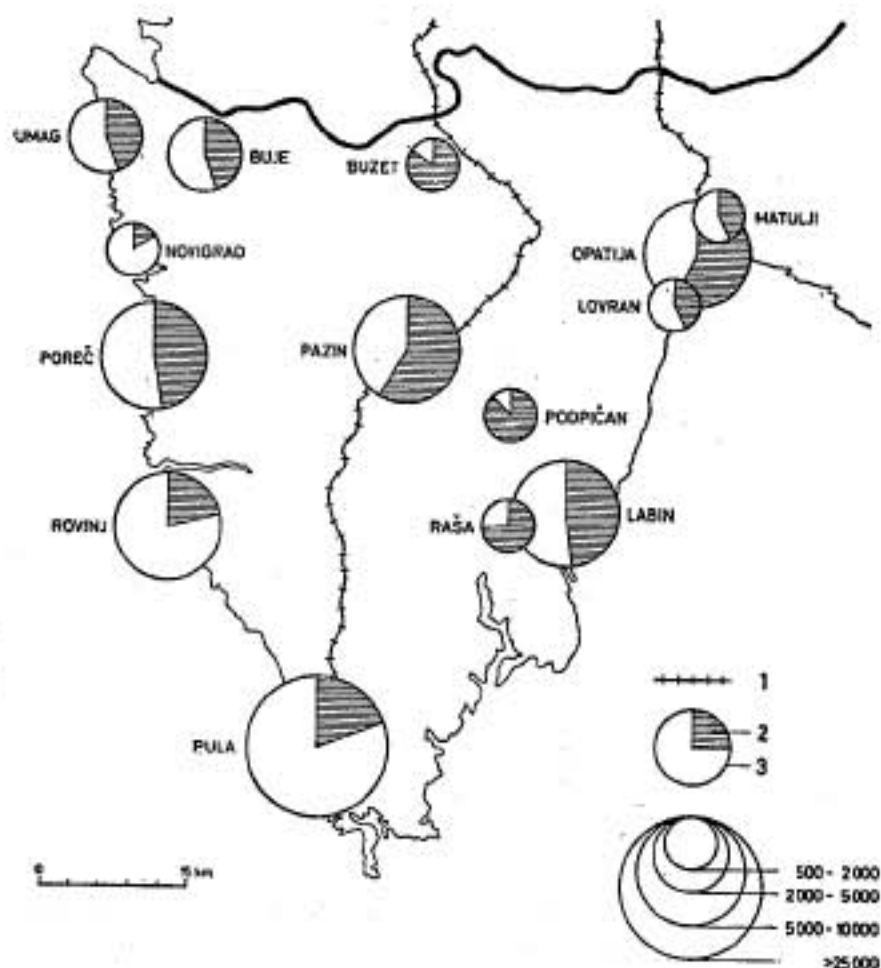
U okviru cijele Istre zapaža se dominacija Pule. Kako je spomenuto, u Puli radi 35 % zaposlenih, a stanuje 25,7 % ukupnog stanovništva Istre. Razlika u veličini i funkciji rada između Pule i drugih centara izuzetno je velika. Odnos ukupnog stanovništva Pule i Rovinja, drugog grada po veličini, iznosi 4,9 (pravilni red veličine iznosi 2). Odnos broja zaposlenih između ova dva centra iznosi 4,8. Koliko Pula nadvisuje svojom veličinom druge centre Istre ukazuje odnos broja stanovnika Pule i triju slijedećih centara po veličini zajedno (Rovinj, Opatija i Labin), koji iznosi 1,9. Pula gotovo ima jedamput više stanovnika nego slijedeća tri grada zajedno.

Polarizacija u okviru općina uvjetovana je favoriziranjem razvoja općinskih središta. O polarizaciji razvoja unutar općina govori veći broj pokazatelja. Jedan od njih je razmještaj stanov-

ništva. Prije svega, da se istakne visoki udio stanovništva u centrima općina kao posljedice preseljavanja unutar općina i općenito imigracije u općinske centre. Udio stanovništva općina koji živi u općinskom centru kreće se u Istri od 24 % do 72,8 % (tab. 3). Posebno je visok u općinama Pula i Rovinj. Zanimljiv je podatak o udjelu stanovništva triju najvećih naselja u ukupnom stanovništvu općina 1971. i 1981. godine. U nekim općinama on je zaista visok (Pula, Rovinj, Opatija) s time da je u svim općinama u porastu. U nekim općinama on, međutim, nije znatno viši od udjela stanovništva u općinskom središtu. To ukazuje na jaku primarnost općinskog središta u strukturi naselja općina. Odnos stanovništva najvećeg i drugog po veličini naselja u općinama to najbolje ilustrira (tab. 3). Indeks urbane primarnosti u svim općinama je prisutan. Najmanje je izražen u općini Buje pošto Umag, kao drugi grad, bilježi brzi razvoj. Slično je s općinom Opatija zbog razvoja Lovrana. Međutim, izuzetno veliki indeks primarnosti imaju općine Rovinj i Pula (15,8, odnosno 14,5).

U zapošljavanju stanovništva polarizacija je još naglašenija. Ovu konstataciju potvrđuje visoki udio zaposlenih u najvećem centru rada od ukupno zaposlenih u općini (tab. 3). On u općini Pula prelazi 90 %, a u općinama Rovinj i Pazin preko 80 % itd. Manja polarizacija izražena je u općini Buje u kojoj se pored općinskog središta ističe i Umag kao značajan centar rada.

Proces polarizacije započeo je u Istri s industrijalizacijom u drugoj polovici 19. stoljeća. Najznačajniji privlačni centri bili su tada, osim Pule, van Istre. Zbog toga je glavnina emigracijske mase imala svoja odredišta u drugim većim gradovima kod nas i u svijetu, pogotovu u Americi. To je razdoblje napuštanja obrađenih terasa i promjena u agrarnom pejzažu.

Sl. 1. Mreža centara rada Istre 1981. godine prema udjelu dnevnih imigranata od ukupno zaposlenih u centru.

Fig. 1. Work centres in Istria in 1981 according to the share of commuters in the total number of employed in the centre.

Tab. 3. Neki pokazatelji koncentracije stanovništva i zaposlenih u općinska središta Istre

Općina	% stanovništva najvećeg naselja od ukupnog stanovništva općine 1981.	% stanovništva triju najvećih naselja od ukupnog stanovniš. općine 1971.	1981.	Indeks $\frac{N_1}{N_2}$ 1981.	% zaposlenih općine u najvećem centru rada 1981.
Buje	30,1	44,5	53,3	2,2	25,7
Buzet	24,0	21,8	34,9	3,5	54,1
Labin	34,0	41,4	46,4	4,1	53,8
Opatija	32,2	52,8	55,3	2,7	60,7
Pazin	25,1	26,3	33,6	4,9	80,0
Poreč	32,4	35,9	43,1	4,7	69,3
Pula	72,8	76,0	79,8	14,5	90,3
Rovinj	62,0	62,5	69,5	15,8	87,6
Istra	25,7	32,3	35,2	4,9	35,1

Nas posebno zanima poslijeratno razdoblje razvoja kada su razvoj turizma i industrije pospješili značajne prostorne procese. Nakon obnove Zemlje najprije pojedina naselja na obali doživljavaju revitalizaciju, koja s razvojem turizma sve više jača. Razvoju turizma pridružila se industrija. Pored Pule i neka naselja na obali podižu industrijske pogone što pospješuje njihov razvoj. Industrija i rudarstvo su, međutim, glavna osnova razvoja pojedinih centara u unutrašnjosti Istre. Na taj način stvorena je, kako je spomenuto, postojeća mreža centara.

zbog nezaposlenosti, stambenih i drugih pitanja, te problemi na selu zbog pražnjenja, starenja, napuštanja agrarne djelatnosti itd. U Istri je, kao i u nekim drugim našim krajevima u koncentraciji broja radnih mjesta i broja ukupnog stanovništva vidljiva pozitivna tendencija. Kod većine centara, naime, porast broja zaposlenih je veći nego porast broja ukupnog stanovništva.

Preseljavanje stanovništva selo—grad ogleda se u dinamici razvoja stanovništva gradskih i ostalih naselja kao i općina u cjelini. U razdoblju 1971—1981. godine većina naselja u Istri bilježi

Tab. 4. Kretanje broja stanovnika općina i naselja Istre 1971—1981.

Općina	Prirodni priraštaj na 100 stanovnika 1971—1981.	Promjene po popisu stanovništva 1971—1981.		Tip	Indeks stanovništva naselja 1981/71.		Naselja s porastom stanovništva 1971—1981. (u %)
		±	%		migracijski saldo	Gradska	
Buje	4,1	11,8	7,7	I ₁	124	104	19,3
Buzet	-1,1	-1,6	-0,5	E ₄	103	98	16,3
Labin	3,0	-0,7	-3,7	E ₂	130	81	20,2
Opatija	2,3	8,0	5,7	I ₁	115	98	30,0
Pazin	1,4	-3,3	-4,7	E ₃	140	88	6,1
Poreč	5,3	15,5	10,2	I ₁	143	103	19,5
Pula	7,8	10,5	2,7	I ₁	119	89	21,4
Rovinj	5,3	11,3	6,0	I ₁	127	93	13,8

(Izvor: Friganović, 1983, Popis stanovništva 1981)

Glavni centri Istre imaju stalan porast radnih mjesta i stanovništva. Posebno valja istaći dinamiku zapošljavanja u pojedinim centrima, što uvjetuje prostornu pokretljivost stanovništva, u obliku preseljavanja ili dnevnih migracija. Svih 14 centara rada s preko 500 zaposlenih 1981. godine bilježe stalan porast radnih mjesta, izuzev Raše. Raša ima, međutim, specifične tendencije razvoja i valja ga analizirati u svjetlu kolebanja rudarske djelatnosti u Istri. Svi ostali centri imaju stalan porast zaposlenih s time da su indeksi broja zaposlenih u većini centara sve veći. U razdoblju 1961—1971. najveći porast radnih mjesta imali su Poreč (95 %), Buzet (66 %), Labin (55 %) i Pazin (45 %). U razdoblju 1971—1981. godine manju stopu rasta zaposlenih od prethodnog razdoblja imali su samo Poreč i Labin, premda je u njima porast i u ovom razdoblju bio visok. U ovom zadnjem međupopisnom razdoblju najveći porast radnih mjesta i zaposlenih zabilježili su Buje (144 %), Pazin (94 %), Poreč (89 %), Buzet (70 %) itd (tab. 2).

Koncentracija radnih mjesta i zaposlenih u manji broj centara pospješio je preseljavanje stanovništva iz sela u gradove i populacijsko pražnjenje ruralnih područja. Preseljavanjem selo—grad i prirodnim priraštajem broj stanovnika gradova se povećava u visokom postotku. U razdoblju 1971—1981. on je u Buzetu iznosio 107 %, Poreču 53 %, Bujama 45 % itd. (tab. 2).

S preseljavanjem stanovništva selo—grad javljaju se dva problema, koji zaslužuju posebnu pažnju. To su problemi u centrima doseljavanja

pad broja stanovnika. Najpovoljniji trend populacijskog razvoja naselja imala je u ovom razdoblju općina Opatija u kojoj je 30 % naselja imalo porast stanovništva. U većini općina udio naselja s porastom stanovništva kreće se između 13 % i 21 %, dok u općini Pazin iznosi samo 6,1 % (tab. 4).

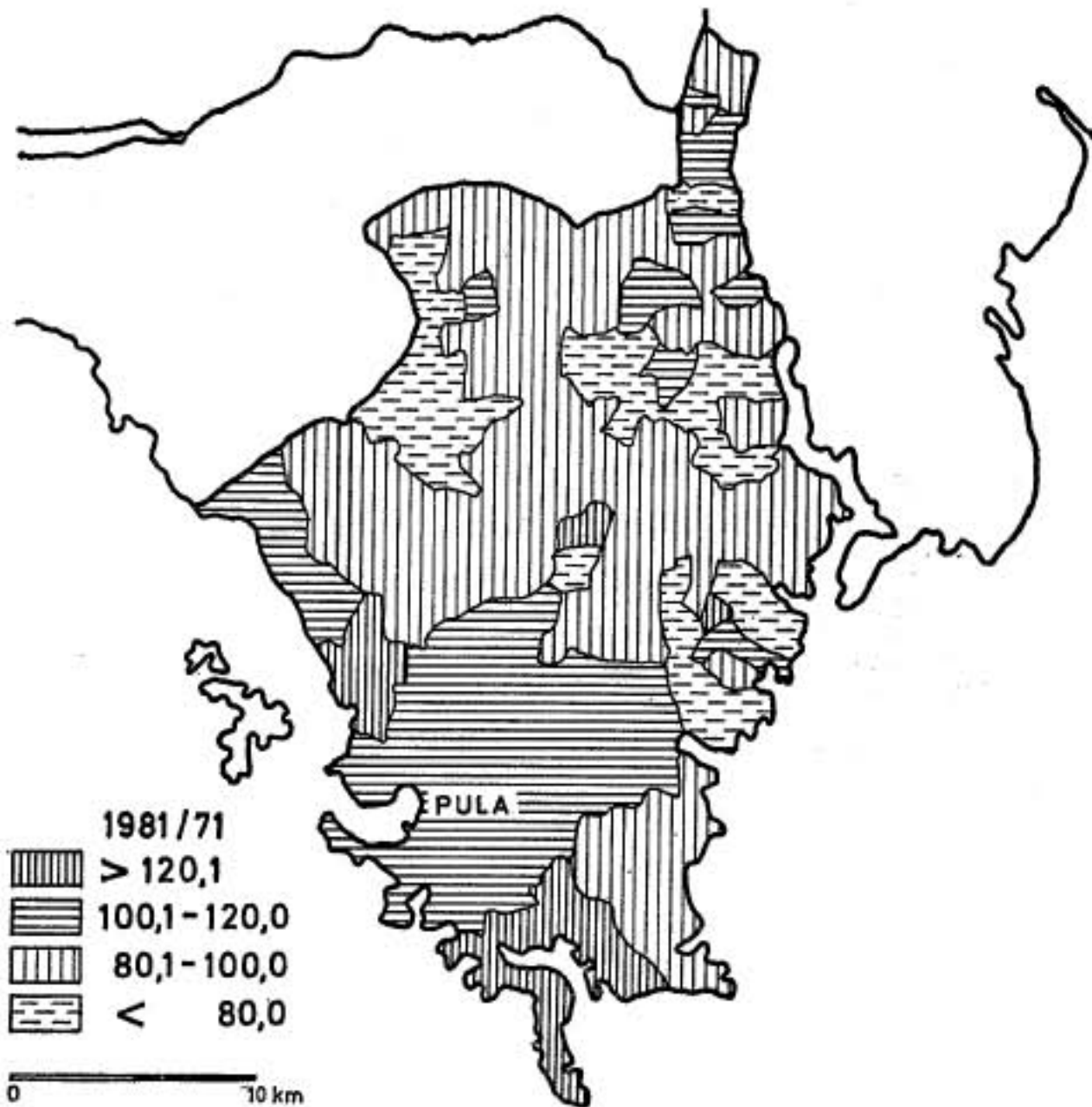
Kretanje broja stanovnika naselja općine Pula može poslužiti kao primjer preraspmještanja stanovništva u uvjetima polarizacijskog razvoja svih općina Istre. Porast stanovništva ima manji broj naselja oko općinskog središta, te nekoliko izdvojenih naselja (sl. 2). Usprkos činjenici da je Pula najjači centar rada s najvećim brojem dnevnih migracija, najveći broj naselja ove općine gubi stanovništvo. U znatnom broju naselja pad stanovništva iznosio je i preko 20 %.

Posebno su poučni podaci o kretanju broja stanovnika gradskih i ostalih naselja. U gradskim naseljima svih općina Istre stope porasta stanovništva su pozitivne i kreću se i do 43 %, dok su ostala naselja, izuzev općina Poreč i Buje, izgubila dio stanovništva (tab. 4). Ovakvi trendovi razvoja gradskih i ruralnih naselja uočeni su u cijeloj Hrvatskoj (Friganović, 1981).

Iako su općinska središta značajne polarizacijske jezgre koje privlače dio stanovništva naselja iz općina, njihova privlačna snaga nije jednaka. Centri na obali, koji su veći i s jačom funkcijom rada imaju jaču privlačnu moć. Stoga je razumljivo različito kretanje broja stanovnika općina (tab. 4). Općenito se može reći da unutraš-

nja Istra ima emigracijski, a obalna imigracijski karakter. Pazin, Labin i Buzet imaju negativan migracijski saldo s time da općina Buzet, poznata po jakoj emigraciji, poprima karakter demografskog izumiranja.

su se ispoljili u preseljavanju stanovništva. Intenzitet dnevnih migracija zaposlenih je također bio u porastu. Analiza udjela dnevnih migranata pokazuje da neki centri rada imaju manje udjele dnevnih migranata od prosječnih vrijednosti. Ta-

Sl. 2. Indeks kretanja broja stanovnika općine Pula 1981/1971.

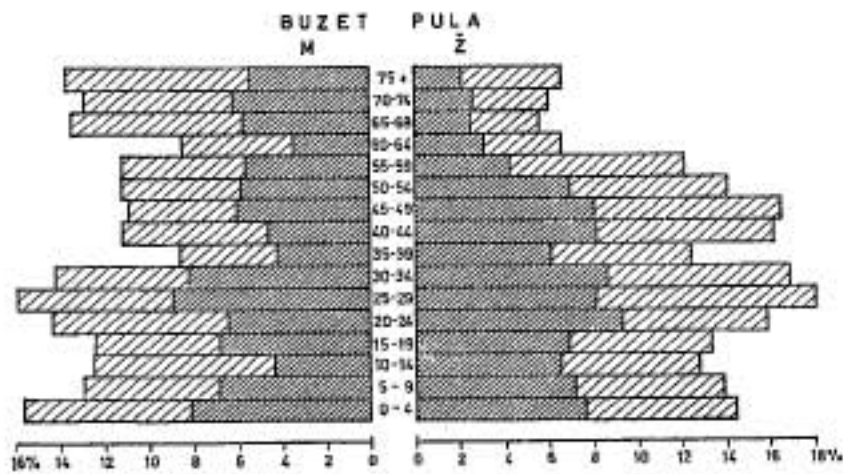
Fig. 2. Migratory index of the number of inhabitants in the Pula commune in 1981/1971.

Emigracija stanovništva u velikoj mjeri ima selektivni karakter u dobi i spolu, što se odražava u demografskoj strukturi. Indeks starosti, koji pokazuje odnos starog (iznad 60 godina) i mladog (do 20 godina) po općinama vjerno upućuje u kojim općinama je starenje uzelo maha. Ako se uzme da indeks veći od 0,4 ukazuje da je starenje uzelo maha, onda se mora konstatirati da je Istra u cjelini s indeksom 0,588 ušla u fazu demografskog starenja. Najnepovoljniju dobnu strukturu ima općina Buzet s indeksom starosti 0,914, dok je u općini Pula (indeks 0,455) dobna struktura najpovoljnija, iako je i u njoj starenje uzelo maha (sl. 3). U ostalim se općinama indeks starosti kreće između vrijednosti Buzeta i Pule.

Otvaranje radnih mjesta u pojedinim centrima imalo je, dakle, jake polarizacijske efekte, koji

kav je slučaj s Pulom, Rovinjom i Novigradom koji bi, s obzirom na svoju veličinu, odnosno funkciju rada, trebali imati viši udio migracija zaposlenih. To istovremeno znači da je u ovim centrima koncentracija stanovništva bila jača nego u drugim, što se odrazilo na razlike u stupnju preobrazbe okolice. Kod drugih centara rada Istre udio dnevnih migranata je, uglavnom, u skladu s njihovim veličinama i općim zakonitostima (tab. 1, sl. 1).

Intenzitet i gravitacijski domet dnevnih migranata zaposlenih ne razlikuje se mnogo u Istri od njihovih obilježja u cijeloj Hrvatskoj. Zona najjače migracije uglavnom se nalazi unutar općinskih granica, a često se s njima podudara. Intenzitet migracija van općinskih teritorija naglo pada, a često i prestaje. Očito je da su i ovdje na intenzitet i prostorni domet dnevnih mi-

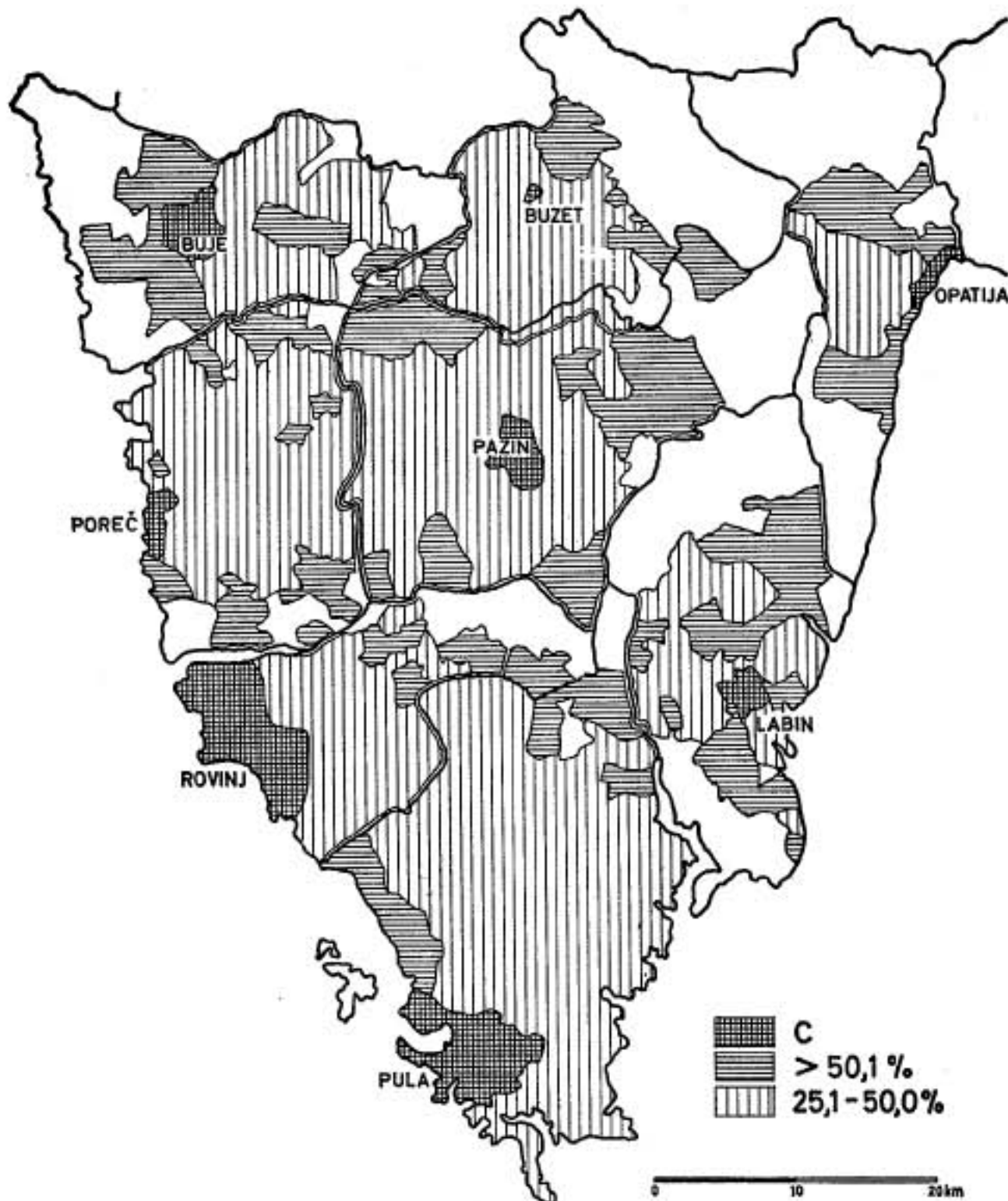

Sl. 3. Dobna struktura općina Buzet i Pula 1981. godine.

Fig. 3. Age structure in the communes of Buzet and Pula in 1981.

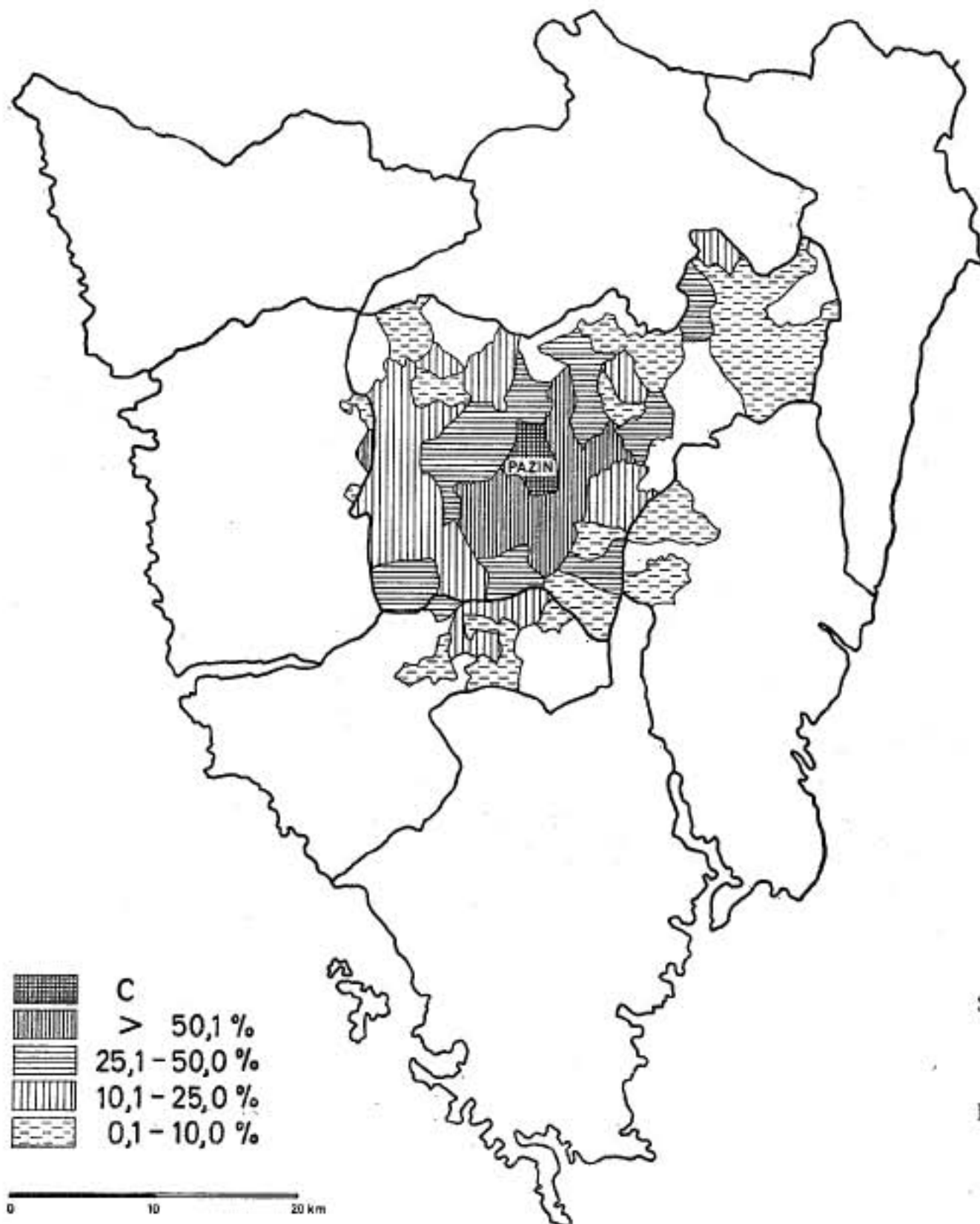
gracija najviše utjecala dva faktora: blizina centra rada, odnosno dostupnost, te značenje općina i općinskih središta u sistemu odlučivanja (sl. 4). Na gravitacijske odnose dnevnih migranata zaposlenih ukazuje i podatak da kod svih 14 centara s preko 500 zaposlenih više od 70 % migranata migrira iz naselja općine u kojoj se centar nalazi, a u 10 centara taj udio iznosi preko 80 %.

Na osobine razvoja gravitacijskih područja Istre može vjerno ukazati primjer Pazina. Pazin je 1961. godine imao samo 1 864 zaposlenih da bi se do 1981. broj zaposlenih povećao na 5 252 (182 %). U ovom dvadesetgodišnjem razdoblju povećan je broj i udio dnevnih migranata (od 39,1 na 58,5 %). Međutim, istovremeno je intenzitet dnevnih migracija iz naselja općine Pazin povećan, a iz naselja drugih općina, izuzev općine Rovinj, smanjen (tab. 5).

Sl. 4. Postotni udio dnevnih migranata od ukupno zaposlenih pojedinih naselja u općinska središta Istre 1981. godine (C = općinsko središte).

Fig. 4. Percentage share of commuters of the total number of employed in individual settlements commuting to the communal centres of Istria in 1981 (C = communal centre).

Sl. 5. Postotni udio dnevnih migranata od ukupno zaposlenih u Pazinu 1961. godine.

Fig. 5. Percentage share of commuters of the total number of employed in Pazin in 1961.

Tab. 5. Dnevne migracije u Pazin 1961. i 1981. godine

Iz naselja općine	1961.		1981.	
	broj	%	broj	%
Ukupno zaposleni u Pazinu	1 864	100	5 252	100
Dnevni migranti	729	39,1	3 074	58,5
Labin	33	4,5	125	4,1
Pazin	608	83,4	2 583	84,0
Poreč	35	4,8	67	2,2
Rovinj	38	5,2	234	7,6
Pula	8	1,1	44	1,4
Ostalo	7	1,0	21	0,7

Tab. 6. Struktura dnevnih migranata u pojedine centre Istre 1981. godine prema kvalifikacijama i školskoj spremi (u %).

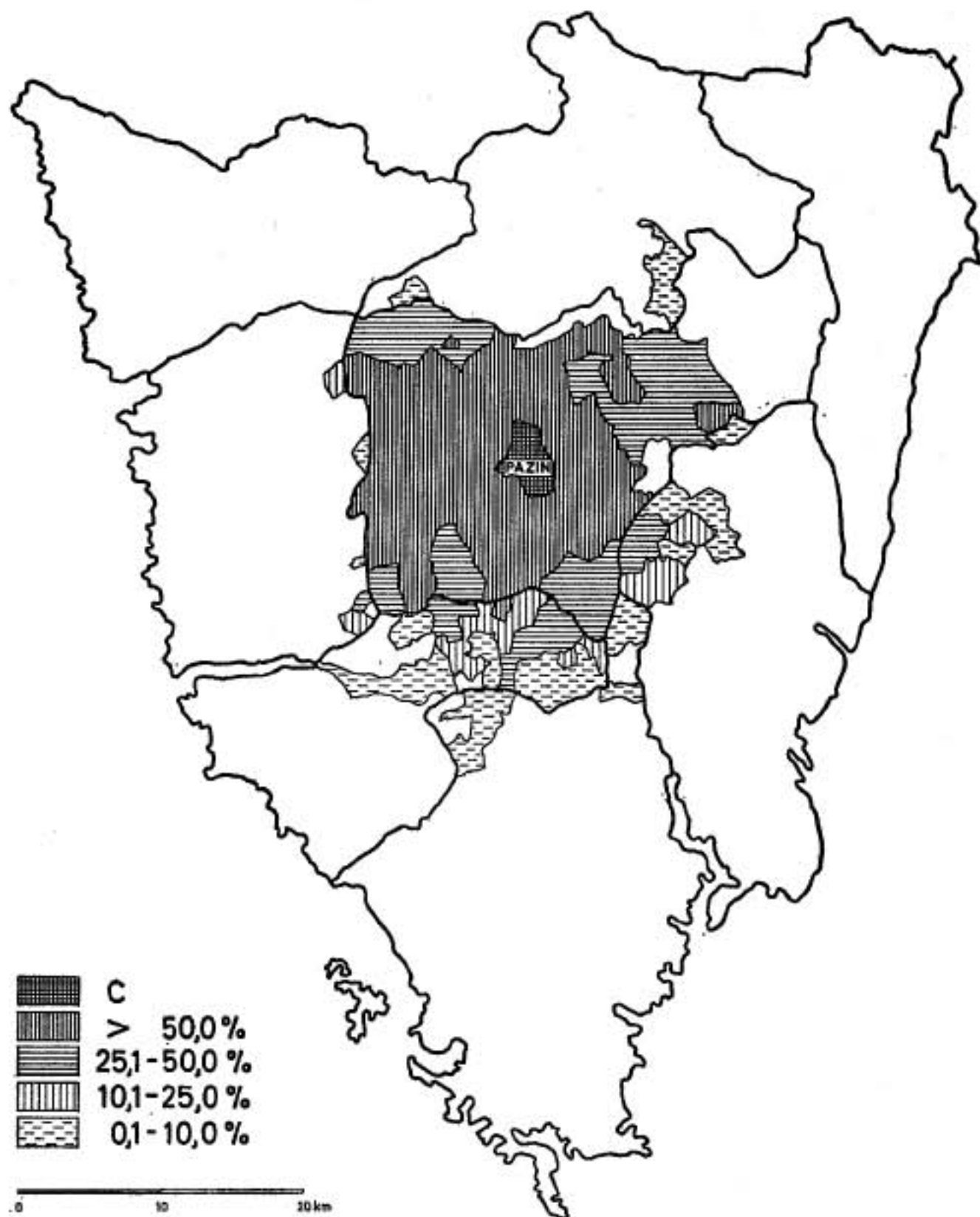
	Ukupno	NKV	PKV	KV VKV	NSS	SSS	VŠK VSS
Pula	5.410	14,7	21,6	41,6	2,1	13,6	6,4
Poreč	2.348	31,7	6,8	33,3	9,3	14,2	4,7
Pazin	3.030	40,4	10,8	30,3	1,4	13,6	3,5
Rovinj	1.228	35,4	17,3	30,8	2,8	10,3	3,4
Labin	2.408	17,2	10,7	45,3	4,2	15,3	7,3
Opatija	3.003	15,2	9,3	37,2	3,0	23,5	11,8
Umag	1.195	29,2	7,5	31,4	9,4	16,8	5,7
Buje	842	31,9	14,3	19,1	3,8	21,2	9,7
Buzet	1.051	42,9	14,8	22,4	2,9	14,1	2,9

Valja, međutim, naglasiti da se gravitacijsko područje Pazina u dvadeset godina nije mnogo promijenilo, iako je intenzitet migracija povećan. Godine 1961. Pazin je imao formiranu gravitacijsku zonu dnevnih migracija (sl. 5) u kojoj su do 1981. godine (sl. 6) uglavnom promijenio intenzitet. Zona najintenzivnije migracije proširena je na veći dio općine.

O stupnju razvijenosti dnevnih migracija ne govori samo intenzitet dnevnih migracija, već i struktura migranata. U uvjetima niže društveno-ekonomske razvijenosti dnevne migracije su često odraz ekonomske nužnosti. One se razvijaju iz potrebe za dopunskim izvorima prihoda pri čemu se zadržava seoski posjed. S društveno-ekonomskim razvojem ovisnost zaposlenih o obradi zemlje se smanjuje, a vrijednost okolice za stambenu izgradnju raste. U skladu s time mije-

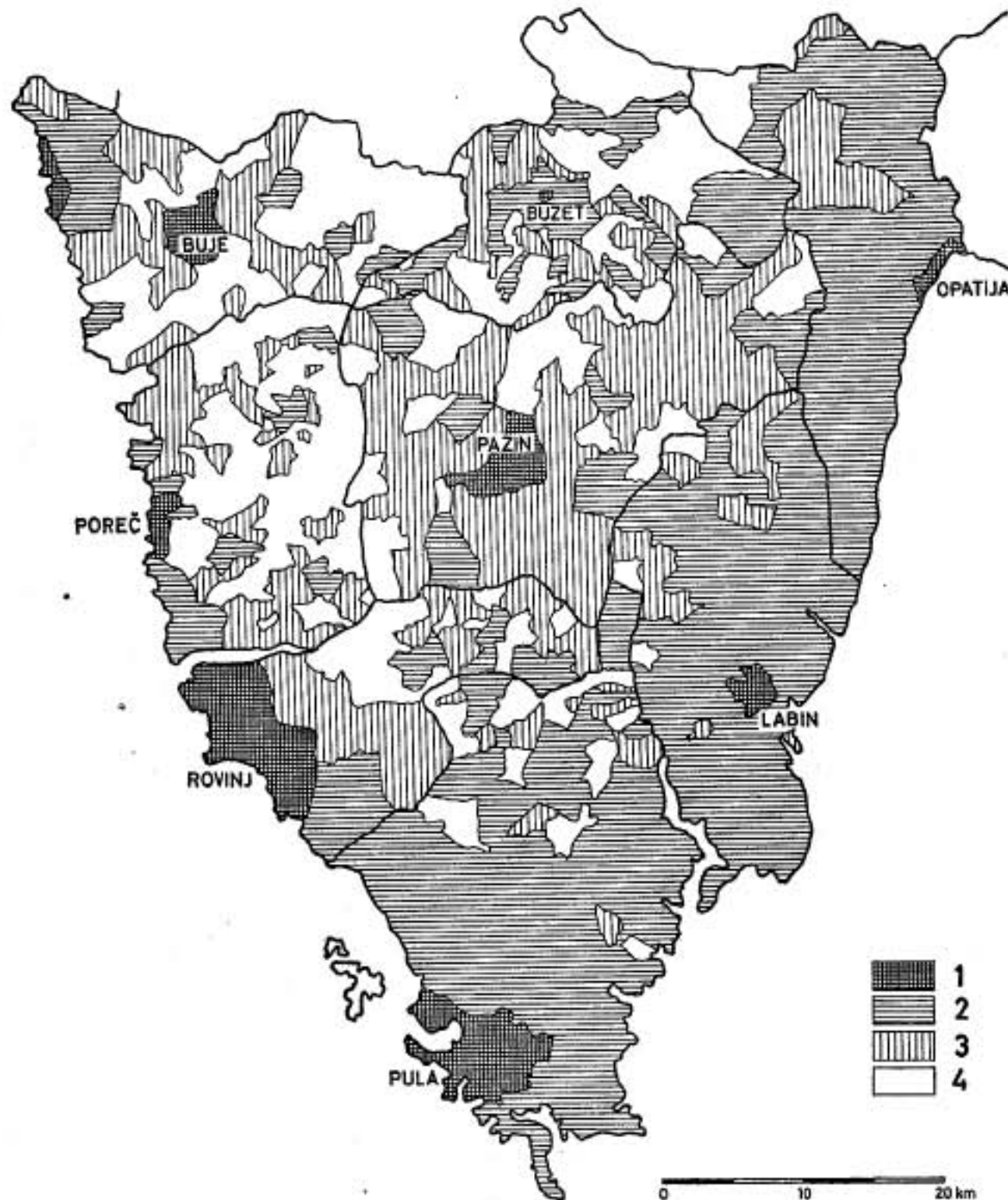
nja se i struktura migranata. S ovog aspekta valja promatrati strukturu dnevnih migranata u Istri.

U strukturi dnevnih migranata u pojedina središta prevladavaju radnici u neposrednoj proizvodnji, a manje službenici (tab. 6). Pored ovog obilježja uočljive su razlike u kvalifikacijama i stručnoj spremi migranata u pojedine centre. U centre u unutrašnjosti migrira pretežno nekvalificirana i polukvalificirana radna snaga. Na nekvalificirane migrante u Buzet otpada 42,9 %, a Pazin 40,4 % migranata. Poreč, Rovinj i Buje imaju također veliki udio nekvalificiranih radnika koji dnevno putuju na rad (preko 30 %). Povoljniju strukturu migranata imaju Pula i Labin. Općenito se može zaključiti da dnevni migranti u veće centre rada Istre imaju, s obzirom na njihovu kvalifikaciju i školsku spremu, vrlo nepovoljnu strukturu.

Sl. 6. Postotni udio dnevnih migranata od ukupno zaposlenih u Pazinu 1981.

Fig. 6. Percentage share of commuters of the total number of employed in Pazin in 1981.

Sl. 7. Istra prema stupnju socio-ekonomske preobrazbe naselja 1981. godine (1 — urbana naselja, 2 — jače urbanizirana naselja; 3 — slabije urbanizirana naselja; 4 — ostala naselja).

Fig. 7. Istria according to the degree of socio-economic transformation of places in 1981 (1 — urban settlements; 2 — higher degree urbanized settlements; 3 — lower degree urbanized settlements; 4 — remaining settlements).

U strukturi migranata dominiraju dvije djelatnosti: industrija te trgovina i ugostiteljstvo. U unutrašnjosti Istre najveći udio dnevnih migranata čine industrijski radnici. Na takve migrante u Buzet i Pazin otpada preko 60 %, a u Buje 59,4 % (tab. 7). Visoki udio industrijskih radnika ima Rovinj s 45,3 %, s time da je udio migranata zaposlenih u trgovini i ugostiteljstvu također visok (29 %). Međutim, Poreč i Opatija imaju najviši udio migranata zaposlenih u trgovini i ugostiteljstvu. Prema tome mogu se izdvojiti tri grupe centara s obzirom na strukturu dnevnih migranata. Pazin, Buzet, Buje i Labin su centri u čijoj strukturi migranata prevladavaju zaposleni u industriji, Opatija i Poreč imaju izrazitu zaposlenost u trgovini i ugostiteljstvu, Umag, Rovinj i Pula, pored visokog udjela zaposlenih migranata u industriji, imaju i visoki udio zaposlenih u trgovini i ugostiteljstvu.

Tab. 7. Struktura dnevnih migranata u pojedine centre Istre 1981. godine prema djelatnostima (u %)

Centar	Ukupno	Polj.	Ind.	Građ.	Promet	Trg.	Obrt	Uprava
Pula	5.548	1,0	41,6	13,0	5,7	15,2	11,8	11,7
Poreč	2.473	5,6	8,0	8,8	4,8	55,0	9,4	8,4
Pazin	3.074	6,4	60,4	9,4	5,7	6,7	5,8	5,6
Rovinj	1.259	6,3	45,3	7,6	3,3	29,0	2,5	6,0
Labin	2.500	2,4	42,6	10,7	10,2	10,3	12,7	11,1
Opatija	3.111	0,3	8,9	11,3	5,4	44,4	11,4	18,3
Umag	1.263	4,9	30,4	3,0	11,8	28,1	10,9	10,9
Buje	919	7,4	59,4	8,3	1,0	7,6	5,0	11,3
Buzet	1.116	2,4	60,4	5,9	3,0	12,5	7,3	8,5

Iz izloženog je vidljivo da su dnevne migracije izrazito ograničene općinskim granicama, da u strukturi migranata prevladavaju nekvalificirani radnici i službenici s nižom stručnom spremom, a da je, s obzirom na djelatnost evidentna slaba strukturiranost, odnosno izrazita orijentiranost zaposlenih na jednu ili dvije djelatnosti. Očito je da se polarizirani razvoj Istre odrazio i na

strukturu migranata i gravitacijska područja. Općenito se može zaključiti da je struktura migranata u Istri vrlo nepovoljna, te da se u migracijama osjeća faktor socijalne nužnosti. S obzirom na strukturu migranata, a bez obzira na intenzitet, može se govoriti o nižem stupnju razvoja dnevne migracije zaposlenosti.

Tab. 8. Stupanj socioekonomske preobrazbe naselja Istre 1981. godine

Općina	Ukupno naselja		Urbana		Jača preobrazba		Slabija preobrazba		Ruralna naselja	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Buje	62		2	3,2	14	22,6	18	29,0	28	45,2
Buzet	92		—	—	34	37,0	27	29,3	31	33,7
Labin	94		1	1,1	78	83,0	12	12,7	3	3,2
Opatija	60		1	1,7	45	75,0	4	6,7	10	16,6
Pazin	66		1	1,5	7	10,6	30	45,5	28	42,4
Poreč	179		1	0,6	18	10,0	46	25,7	114	63,7
Pula	84		1	1,2	57	67,8	11	13,1	15	17,9
Rovinj	58		1	1,7	14	24,1	27	46,6	16	27,6
Istra	695		8	1,1	267	38,4	175	25,2	245	35,3

Sigurno je da se takva struktura migranata adekvatno odrazila na cjelokupnu preobrazbu naselja. Zapošljavanjem se mijenja struktura stanovništva naselja što je vidljivo u deagrarizaciji naselja. Očito je, međutim, da su, s obzirom na strukturu migranata, izraženije promjene u socio-ekonomskim, nego fizionomskim obilježjima naselja.

Tab. 9. Struktura stanova općina Istre prema godini izgradnje (u %)

Općina	Ukupno do 1945.	1946—1960.	1961—1970.	1971—1981.
Buje	100	58,2	7,6	10,6
Buzet	100	64,8	9,9	6,9
Labin	100	58,3	11,3	14,6
Opatija	100	56,4	6,3	16,2
Pazin	100	65,9	8,7	8,6
Poreč	100	57,3	3,1	8,9
Pula	100	42,1	9,1	22,4
Rovinj	100	56,9	5,8	14,1
Ukupno	100	52,7	8,3	15,8

Struktura naselja s obzirom na njihovu socio-ekonomsku preobrazbu pokazuje na veće razlike u preobrazbi pojedinih općina. Prema našoj klasifikaciji (Vresk, 1983) u Istri prevladavaju naselja koja su zahvaćena urbanizacijom. Pored osam gradskih 1981. godine, izdvojeno je 267 ili 38,4 % naselja jače, te 175 ili 25 % slabije socio-ekonomske preobrazbe. Istovremeno 245 ili 35 % naselja doživjelo je znatnu preobrazbu (tab. 8). Međutim, promatrajući po općinama, najjaču preobrazbu imaju naselja općina Opatije, Labina i Pule (sl. 7). Zanimljivo je da slabu socio-ekonomsku preobrazbu pokazuje većina naselja općine Poreč. Mahom su to naselja udaljenija od obale. Općine Buje, Pazin i Buzet također imaju visoki udio naselja slabe preobrazbe (tab. 8). U usporedbi s drugim našim krajevima Istra u cjelini

ima natprosječan stupanj deagrarizacije i urbanizacije.

Socioekonomsku preobrazbu prate i fizionomske promjene. Kao jedan pokazatelj tih promjena je dinamika stambene izgradnje.

Zanimljivo je da Istra u cjelini ima slabiju obnovu stambenog fonda nego krajevi u unutrašnjoj Hrvatskoj. Preko polovice postojećeg stambenog fonda Istre sagrađeno je prije 1945. godine. Nakon rata izgradnja stanova je bila spora. U razdoblju 1946—1960. izgrađeno je samo 8,3 % postojećih stanova. Oživljavanje stambene izgradnje uslijedilo je nakon 1961. godine i u stalnom je porastu. Na ovakvu strukturu i dinamiku stambene izgradnje utjecalo je više faktora. Jedan od njih je naslijeđeni stambeni fond izgrađen od kamena. Drugi važan faktor je sporija ekonomska i populacijska revitalizacija Istre nakon rata, koja tek šezdesetih godina dolazi do izražaja.

Nas u ovom slučaju zanimaju prostorne razlike u dinamici stambene izgradnje. Analiza po općinama potvrđuje ranije konstatacije o polarizaciji razvoja Istre. Naime, najbržu obnovu i izgradnju stanova imaju primorske općine. To su Poreč, Pula, Buje i Rovinj. Sporiju izgradnju imaju Pazin, Labin i Buzet (tab. 9).

Iz svega dosad izloženog može se zaključiti da Istru karakterizira polarizacijski razvoj koji je izražen na dvije razine: u okviru čitave Istre i na razini općina. Efekti polarizacije vidljivi su u dinamičnijem razvoju gradskih naselja na obali i općenito općinskih središta. Migracije stanovništva selo—grad i unutrašnjost—obala uvjetuje preraspored cjelokupnog stanovništva i nejednaki socioekonomski razvoj pri čemu unutrašnjost Istre postaje poseban problem, koji zasluhuje posebnu pažnju i planske mjere revitalizacije.

Summary

POLARIZATION EFFECTS OF THE URBANIZATION OF ISTRIA

by

Milan Vresk

Istria is a region with a specific geographic position and development. In 1981 the region had 22,000 inhabitants. In this article the author analyses the dynamism and traits of urbanization, at the same time he particularly points out the polarization tendencies.

The author suggests that polarization in the development of Istria is conditioned by the concentration of population, jobs and housing in a small number of centres with developing tourism and industry. The consequences of polarization are social and economic problems in the rural places in which the number of inhabitants is decreasing and ageing.

The author analyses polarization at two levels. First, at a level which includes the whole of Istria where a significant place is taken by Pula with 26% of the total population, namely 35% of all jobs in Istria. Furthermore, Pula is five times larger than the second place according to size.

The second level of polarization deals with communes, which, in view of the concentration of population and jobs, are dominated by the communal centres. As centres for the local authorities, communal centres have been favoured in their development, developing industry in addition to their administrative functions.

However, differences exist also in the development of the communal centres. Places on the coast are marked by longer tradition and faster growth, and consequently considerable differences exist between the coast and hinterland of Istria. The develop-

ment of some centres is greatly helped by tourism, industry and mining. Tourism is of paramount importance for places on the coast.

The concentration of population and jobs in the coastal towns, i.e. communal centres, results in the redistribution of population, ageing of rural population, and disparity in economic development. Communes in the Istrian hinterland lag behind compared to the communes on the coast.

Commuting predominantly takes place within the boundaries of a commune, which is conditioned by the significance of the communal centres in the system of decision making. Gravitational areas were already formed in the sixties, but the intensity of their growth is increasing. However, it should be stressed that the commuters predominantly fall with a group with lower professional qualifications of the whole of Yugoslavia at this stage of development. Namely, the majority of commuters have an additional source of income by working on the land.

The number of inhabitants in the majority of Istrian places have been falling. This is happening in the communes on the coast. Socio-economic changes are more marked in the coastal communes and less so in the hinterland.

With the aim of reducing the negative consequences of population concentration on the coast, and the lagging behind of the hinterland, certain measures for the revitalization of the Istrian hinterland have been taken. However, these measures only mitigate the disparity of development, and the process of polarization continues.

LITERATURA:

- Blažević, I. (1984): Turizam Istre, Zagreb.
- Friganović, M. (1979): Populacijsko-geografski pogled na primorski krš Jugoslavije; Radovi GO, 14, Zagreb.
- Friganović, M. (1981): Još o nekim osobitostima kretanja stanovništva općinskih središta i ostalih naselja SR Hrvatske (1948—1981); Radovi GO, 15-16, Zagreb.
- Krebs, N. (1907): Halbinsel Istrien; Geographische Abhandlungen, Leipzig.
- Nejašmić, I. (1980): Migracija kao faktor demografskih promjena u Pazinštini; Temе o iseljeništvu broj a, Zagreb.
- Pađen, I. (1968): Istra i njezino povezivanje sa zaleđem, Zagreb.
- Riđanović, J. (1975): Istra; Sjeverno Hrvatsko primorje; Geografija Hrvatske, Zagreb.
- Roglić, J. (1950): Osobine i važnost novooslobođenih krajeva; Kongres geografa Jugoslavije I.
- Rubić, I. (1950): Zapadna Istra i Pula; Kongres geografa Jugoslavije I.
- Suić, M. (1976): Antički grad na istočnom Jadranu.
- Vresk, M. (1983): Neka obilježja urbanizacije SR Hrvatske 1981. godine; Radovi GO, 17-18, Zagreb.
- Vresk, M. (1986): Centri rada i gravitacijska područja zaposlenih u Hrvatskoj; Radovi GO, 21, Zagreb.